
A TÜNDERMESÉK ETIKAI ÜZENETEIRŐL

BÁRDOS JÓZSEF¹

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az írás abból indul ki, hogy a XVIII. század óta a szabadság növekedésével együtt járt a hagyományos emberi identitás meggyöngyülése, és a helyére került nemzeti-nemzeti-ségi identitás a XX. században súlyos tragédiák okozója lett. Ugyanis a gyors szekularizációval Európa elvesztette erkölcsi felfogásának transzcendentális alapjait is, ami napjainkra nemcsak erkölcsi elbizonytalanodás, hanem az erkölcsi relativizmus forrása is lett. Ebben a helyzetben nagy szükség volna valamiféle külső (vallási, politikai) megerősítésre nem szoruló erkölcsi alapvetésre.

A cikk részben filozófusokra, részben a legmodernebb pszichológiai és neurofiziológiai kutatásokra hivatkozva állítja, hogy ennek alapja az ember általános, veleszületett empátia-képessége lehet.

A klasszikus tündérmesék erkölcsi világtrendje pedig éppen erre épül. Segítségükkel a gyermekekbe nagyjából hétéves korig a tündérmesék (művészi, átélhető) tapasztalattal adó hatásával beépíthetők azok a legfontosabb erkölcsi tulajdonságok, amelyek a tudattalan „én” részeként életre szólóan meghatározzák az adott személyiség erkölcsi döntéseit, cselekedeteit. A cikk példákkal is igyekszik ezt bizonyítani.

JÓZSEF BÁRDOS: MORAL MESSAGE OF FAIRY TALES

The study's starting point is the social events which have been appeared since 18th century have risen the human liberty and have strongly weakened the traditional human personal identity. The last one have been replaced by national-ethnic identity, which brought on grave catastrophes in the 20th. Europa lost its moral standards' transcendental bases because of speedy secularization. It led to moral insteadness and moral relativity. In this situation would be necessary to give independent, determined nor by policy neither religion bases to the society.

The essay claims that moral standards can base on natural human empathy. This mind rests on the newest phylosophical, psychological and neurophysiological researches.

The moral system of classical fairy tales bases even on natural human empathy. Through fairy tales – by their inspired, giving experience impression – we can build in children under 7 years the more important moral qualities. These built in features – as parts of unconscious „self” – determine moral decisions and actions of the personality for life. The essay attempts to demonstrate it.

---

1 Bárdos József PhD, főiskolai tanár, Pallasz Athéné Egyetem Pedagógusképző Kar, Kecskemét

---

BETÖLTENI A HELYET

A polgárit megelőző európai társadalmak szigorúan elkülönült csoportokból épültek fel, még ha ezeket Európában nem választotta is el olyan egyértelmű és átjárhatatlan határ, mint India kasztjait. A forradalmak koráig ezek a társadalmi csoportok területileg is általában elkülönültek egymástól. Nálunk a nemesek, az arisztokrácia általában a királyi udvar körül, a polgárság a városokban élt, de itt is jól elkülönültek a foglalkozási, illetve a vallási és nemzetiségi csoportok (pl. a rézművesek, a fazekasok, a kefmefestők, a kereskedők, illetve magyarok, németek, szerbek, szlovákok, vagy a katolikus és protestáns keresztények, zsidók, böszörmények, muszlimok stb.). A jobbgység/parasztság az előbbiektől szinte teljesen elkülönülve a maga falusi világában élt, annak a királyi központtól és a városoktól való szinte teljes kulturális elkülönülésében.

Az ember az volt, aminek született, ezt a kapott feladatot és célt kellett minél tökéletesebben megvalósítania saját életében. És ez meghatározta mindennapjait éppúgy, mint élete fő tennivalóit, céljait.

Ennek egy viszonylag kései megfogalmazása olvasható Arany János *Domokos napra* című versében:

„Serdülj, kedves ifju – még egyszer a kelyhet! –
Nőj eléggé nagyra – betölteni helyed!”

Igen, mindenkinek megvolt az előre kiszabott helye és dolga ebben a világban, s ha ezt betöltötte, ezt megcselekedte, s vallása parancsolatai ellen sem vétett, úgy érezhette, minden rendben van körülötte.

Így az egyén egzisztenciális kérdései viszonylag ritkán, a határhelyzetekbe került emberek esetében merültek csak fel központi problémaként. Ezek a határhelyzetek aztán éppen ezért nagy szellemi teljesítmények színhelyeivé váltak. Ha jól utánanéznénk, azt találnánk, hogy ilyen határhelyzetekből szólaltak meg már a bibliai próféták is. De nyilvánvalóan efféle egzisztenciális válság, efféle határhelyzet adta a tollat a középkorban például mind Szent Ágoston, mind François Villon kezébe.

Ennek a helyzetnek a problematikusságát igen sokáig csak a tanulás útján társadalmi csoportjukból kilépők érzékelték.

A SZABADSÁG ÁRA

A felvilágosodás és a francia forradalom gyökeres változást hozott. Mindenekelőtt abban, hogy Európa nyugati fele viharosan szekularizálódott. Ennek problémáira is utalhatott az a Voltaire-nek tulajdonított mondás, hogy „*Ha Isten nem létezne, szükség volna arra, hogy feltalálják.*” A keresztény vallás ugyanis ekkor előbb

nyugaton, majd keletebbre is elvesztette azt az addig alig értékelt szerepét, hogy képes spirituális, transzcendens értelmet, célt adni az emberi életnek, illetve ilyen módon megalapozni annak erkölcsi rendjét.

A születési előjogok eltörlése, a polgári egyenlőség kimondása (az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata*) elvette az emberektől az immanens, a társadalmi helyzetből adódó értelmet és célt is. Innentől kezdve az ember nem az, akinek született, hanem az, akivé válni tud. Innentől kezdve kinek-kinek önmagát kell megtalálnia, sőt megalkotnia, azt az egyszeri, megismételhetetlen személyiséget, akit saját „én”-jének tekinthet. Erről beszél (ha nem is történeti kontextusban) Hankiss Elemér *Az ezerarcú én* című kitűnő munkájában. Többek között így ír: „*Kisebbségben mértékben az emberek minden olyan társadalomban, melyet ismerünk, individuumok, különböznek egymástól konfigurációjuk és magatartásuk legkisebb részleteig lemenően; másfelől azonban társadalomspecifikusak, ami azt jelenti, hogy funkcióik sajátos hálózata alakítja és köti meg pszichikai önszabályozásuk természetét, vagyis ez a hálózat a közösségi életnek egy olyan sajátos formája, amely a társadalom összes többi tagját is alakítja és megköti.*”²

Másképpen megközelítve ezt a problémát, szembetaláljuk magunkat a szabadság kettős természetével. A szabadságot általában mint a kötöttségektől való megszabadulást szokták értelmezni. Ezek a kötöttségek azonban másfelől egyfajta tartókötelek hálózatát is jelentették, melyeknek eltűnése után az emberek mintegy légüres térben, támasz nélküli zuhanásban találták magukat. Igen szemléletesen fejezi ki ezt az állapotot az egzisztencialisták „*létbe vetettség*” terminusa.

S nemcsak ez a gond a szabadság korában, hanem az is, hogy immár kinek-kinek önmagának kell megtalálnia, megalkotnia saját élete értelmét és célját is. Mondhatni a totális elbizonytalanodás világa jött el a XIX. században.

Erre épülhetett rá a nemzethez, nemzetiséghez tartozásnak a korábinál sokkal erősebb, nemzetállamokat létrehozó eszméje, a nacionalizmus, amely egy új, másféle, születési jognal adott közösségbe fogta az egyéneket. Korábban ennek alig is volt jelentősége. Kétség nem férhetett hozzá, hogy magyar volt Mátyás király, akinek apja talán havasalföldi „Szibinyáni Jank”³-ból lett Hunyadi Jánossá, hogy magyar volt Zrínyi Miklós, a szigetvári hős, aki horvát bán, bár anyanyelve valószínűleg német volt. S hogy nagyot ugorjak az időben, vajon kinek jutna eszébe, hogy kétségbe vonja Petőfi Sándor magyarságát, arra hivatkozva, hogy apja, Petrovics István valószínűleg, anyja, Hruz Mária pedig biztosan szlovák volt, s az utóbbinak talán anyanyelve is.

Hogy ez a nacionalizmussal visszafelé tett fél lépés hová vezetett, hová vezethetett és vezethet, azt Közép-Európa ma is folytatódó feldarabolódása, a sovinszta szélsőségek újra és újra való előbukkanása, megerősödése, a XX. század két világháborúja és a holokauszt világosan megmutatta.

2 Hankiss Elemér (2015): *Az ezerarcú én*. Helikon, Budapest 247.

3 Emlékeztetnék Arany János *Szibinyáni Jank* című versére.

Ebben a helyzetben Herder hatása, majd nyomában a népköltészet felfedezése és beépülése-beépítése a meglévő kultúrába is kettős hatással járt. Ott, ahol a polgárság egészséges fejlődése mérsékelte a nacionalizmust, elsősorban azt a szerepet töltötte be immár az egész társadalom számára, melyet korábban a középkori falusi kultúrában játszott. Egy egyének és kis közösségek feletti erkölcsi világrend hordozójaként, a hétköznapi emberi élet értelméről, céljáról szóló, évszázadok jóváhagyta, megerősítette üzenetet közvetített. Az elmaradottabb kelet-közép-európai országokban viszont ez is a nacionalizmus, a hamis múlt-rekonstrukció eszközzé válhatott.

Nem lenne semmi baj, ha ráhagyatkozhatnánk Kantnak *A gyakorlati ész kritikája* című művéből sokszor idézett gondolatára: „Két dolog tölti el lelkemet annál újabb és annál növekvőbb tisztelettel és csodálattal, minél többször és tartósabban foglalkozik vele gondolkodásom: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.”⁴

Csakhogya a XXI. század embere megkérdezi, honnan ez az erkölcsi törvény.

Ancsel Éva így magyarázza a problémát: „Kant esetében az abszolút egzakt erkölcsi törvény megalkotására irányuló törekvés a legkevésbé sem formai, vagy netán szűken metodikai ambíció, hanem egész etikájának és egész gondolatrendszerének abból a lényegi vonásából fakad, hogy tisztának posztulálta egy bizonyos értelemben a gyakorlati észet is, azaz a maga részéről megkísérelte vasszigorral megtisztítani azt minden társadalmi tapasztalattól.

*Amit pedig valójában és végső soron posztulál, az nem más – nem kevesebb –, mint egy egységes emberi nem: kategorikus imperatívuszának képzeletbeli alapja.”*⁵

Igen ám, de mi azt tartjuk, hogy az erkölcs történeti fogalom, és tudjuk, nem születünk erkölcsi lényként. Azzá válunk, azzá nevelődünk. Hogy mi a jó és mi a rossz, mi a helyes és mi a helytelen, azt – ma úgy gondoljuk – többé-kevésbé mindig az a történetileg adott közösség határozza meg, dönti el és képviseli, amelybe beleszülettünk.

A XX. század vége, a XXI. század kezdete ebben a tekintetben is teljesen új helyzetet teremtett, amikor a globalizáció következményeként különböző kultúrák kerültek egymás mellé a maguk sajátos, természetesnek és helyesnek tartott vallási-erkölcsi felfogásával.

Persze ez sem előzmény nélküli. Már Montesquieu megmutatta a *Perzsa levelekben*, hogy ami az egyik kultúrában helyes, elfogadott, az egy másikban lehet bűnös, elfogadhatatlan vagy nevetséges akár.

Ám ahogy a különböző kultúrák erkölcsi felfogásai egymás mellé kerülnek (a szó eredeti értelmében szomszédságba egymással), ez előbb-utóbb kivált(hat)ja az erkölcsi relativizmus megjelenését. Ha ez is, meg az ellenkezője is lehet igaz, lehet helyes, akkor – vélhetik teljes joggal egyesek – nyilván egyik sem igaz, egyik sem feltétlenül helyes. A következmény lehet a teljes közöny, vagy akár a teljes erkölcsatlenség.

4 https://hu.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant

5 Ancsel Éva (1980): *Történelem és alternatívák*. Kossuth, Budapest. 178.

AZ EMBERI LÉT TERMÉSZETTÖRVÉNYE

De Ancsel Éva ezt is írja: „Az együttműködés az emberi lét természettörvénye. Egy más nélkül az emberek semmik lennének: az összetartozás törvényét és az abból következő normákat a szőszegés, hütlenség, közöny, kegyetlenség tömeges vétkei sohasem tudják végérvényesen leváltani. Örződnek, avagy inkább újratereztődnek mindenekelőtt és legerősebben a munka aktív résztvevőiben, akik számára valóságos létük írja elő ezeket a szabályokat.”⁶

Alki netán kétségbe vonná Ancsel Éva kiinduló állítását, annak figyelmébe ajánlom a legmodernebb neurofiziológiai kutatási eredményeket, amelyek immár nem hipotézisként, hanem tudományosan igazolt tényként beszélnek erről:

„... vajon az újszülöttek rendelkeznek-e ezzel a képességgel, hogy igazán bekapcsolódjanak a szeretetbe. [...] Korlátozott képességeikkel vajon hogyan képesek az újszülöttek önzetlenül másra figyelni, amit ezek szerint a szeretet igényel? Az a nagy trükk, hogy nekik egyáltalán nem kell semmit sem megtanulni. Ha rendben zajlott a terhesség, akkor a csecsemők a törődő felnőttekkel való kapcsolatra szomjasan, bizakodóan és nyitottan jönnek a világra. Elérhető távolságon belül azonnal keresik a szem- és testi kontaktust, és amennyire képesek, még a mozgásaikat is szinkronizálják.”

A dolog agyi hátteréről pedig ezt olvashatjuk:

„Kiderült, hogy két agy között meglepően gyakori azonos mintázatok megjelenése. [...] Az úgynevezett tükroneuronok olyan mikroszkopikus agyi területekre vonatkoznak, amelyeket olasz neurofiziológusok fedeztek fel, és amelyek akkor tüzelnek, amikor a majom kinyúl egy banánért, illetve amikor ugyanez a majom lát egy embert kinyúlni a banánért. [...] Ahelyett, hogy egy vagy két ilyen terület volna, amikor igazán „kapcsolódunk” valaki mással, úgy tűnik, hogy az egész agy „tükrökkel teli szobává válik”. Tehát a „tükröződés” két ember között széles körű és mélyre ható.”⁷

Ez megmagyarázza azt a mindenki által kipróbálható tény, hogy már az újszülöttek is képesek testi utánzásra. Erről a *Bölcsék a bölcsőben* című könyvben ezt olvashatjuk: „Egyikünk, Andy Meltzoff, húsz évvel ezelőtt felfedezte, hogy a csecsemők képesek arckifejezéseket utánozni: ha velük szembenézve a felnőtt kinyitja a száját vagy nyelvet nyújt rájuk, gyakran ők is úgy tesznek. [...] Első pillantásra ez kedves és meglepő dolog, de nem hordoz különösebben mély jelentést. Belegondolva azonban zavarba jövünk: honnan tudhatja pár perces korában az ember, hogy például a nyelve mikor van a szájában és mikor a száján kívül? A méhben nincs tükrő, saját arcát ott sosem látja. Csak az lehet a helyzet, hogy öröklötten bele vannak építve saját testérzetének egyes elemei, ugyanazé a testérzeté, amit később is lépten-nyomon használ.”⁸

6 Uo., 189-190.

7 Uo., 64.

8 Gopnik, Alison – Kuhl, Patricia és Meltzoff, Andrew (2010): *Bölcsék a bölcsőben*. Typotex, Budapest. 42-43.

Mindezek után erős egyszerűsítéssel azt állíthatjuk: az *empátia képességével születünk*. S ezzel visszajutottunk Ancsel Éva gondolatához, hogy „*az együttműködés az emberi lét természettörvénye.*”

AZ EMPÁTIA MINT AZ EMBERI TÁRSADALOM ALAPJA

Nem véletlen, hogy éppen a modernizációban élenjáró Amerikai Egyesült Államokban élő Bruno Bettelheim fogalmazta meg a klasszikus tündérmesékkel kapcsolatban a következő, gyakran kevésbé figyelembe vett gondolatot: „*Ma is, akárcsak régen, a gyermeknevelés legfontosabb és egyben legnehezebb feladata a segítségnyújtás, hogy a gyermek megtalálja az élet értelmét. [...] Ha az élet mélyebb értelmét keressük, ki kell tágítanunk önközpontú létünk szűk határait, és hinnünk kell abban, hogy fontos feladataink vannak az életben – ha nem most azonnal, hát valamikor a jövőben. Erre az érzésre feltétlenül szüksége van mindenkinek, aki elégedett akar lenni önmagával és munkájával.*”⁹

A problémát másfelől, de ugyanilyen élesen fogalmazza meg Hankiss Elemér *Proletár reneszánsz* című könyvében: „*A világot kormányzó erkölcsi elvbe vetett hit és remény a nyugati civilizáció egy másik nélkülözhetetlen eleme volt. Az évszázadok során óriási erőfeszítések árán sikerült megteremtenuünk és fenntartanunk ezt a hitet, meggyőzni önmagunkat és másokat arról, hogy – egy metafizikai, isteni, vagy más hatalom által – a világban végül is az igazság győzedelmeskedik; hogy ez igazságos világ, amelyben láthatatlan erkölcsi rend uralkodik: a jók elnyerik jutalmukat, a bűnösök méltó büntetésüket; s amelyben még a gonosznak is helye, sőt végső soron pozitív szerepe van. [...] Századunk nagy döbbenete, hogy nem morális, hanem abszurd világban élünk. [...] Ha elvesztettük azt a boldog bizonyosságot, hogy egy erkölcsi princípium által vezérelt világban élünk, hogyan és hol találhatjuk meg újra emberi méltóságunk és erkölcsi integritásunk alapjait? Erre a kérdésre a fogyasztói civilizáció nem szolgál válasszal; föl se teszi ezt a kérdést.*”¹⁰

Arra a falusi társadalomra, melynek legfőbb szellemi kifejeződései a tündérmesék, éppen az imént említett, genetikailag kódolt empátiára épülő, természet diktálta együttműködés volt jellemző. Ezért lehet, hogy a tündérmesékben megjelenő erkölcsi világrend nem szorul semmiféle külső (akár transzcendens) megerősítésre vagy támaszra, mert alapjai megegyeznek az emberek mindennapi tapasztalatával.

Itt érdemes kitérni Bettelheim még egy fontos gondolatára: „*Mindezt és sok más szempontot figyelembe véve azt látjuk, hogy az egész „gyermekirodalomban” – néhány kivételtől eltekintve – nincs olyan gazdag és tartalmas, gyermeket és felnőttest egyaránt kielégítő olvasmány, mint a népmese.*”¹¹

9 Bettelheim, Bruno (2008): *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina, Budapest. 9.

10 Hankiss Elemér (1999): *Proletár reneszánsz*. Helikon, Budapest. 92-93.

11 Bettelheim, i. m., 11.

Hadd tegyek ehhez hozzá még valamit. A műmese, legyen bármilyen kiváló (akár egy valódi Andersen-meséről, akár, mondjuk, egy Lázár Ervin-meséről van szó, mindenképpen nélkülözi azt a morális hátteret és tekintélyt, melyekkel a klasszikus népmesék, tündérmesék rendelkeznek sok évszázados vagy évezredes múltjuk, sok generáció által adott jóváhagyásuk folytán.

„A sok évszázados – ha nem évezredes – szájhagyomány a meséket addig finomította, míg egyaránt alkalmassá váltak nyilvánvaló és rejtett jelentések közlésére – egyszerre tudnak szólni az emberi személyiség különféle belső rétegeihez, és éppúgy beférkőznek a pallérozatlan gyermeki észjárásba, mint a felnőtt árnyalt gondolkodásába. [...] Minthogy egyetemes emberi problémákat vetnek fel, mégpedig főként olyanokat, melyek a gyermeket foglalkoztatják, a mesék a gyermek bimbózó énjéhez szólnak, bátorítják fejlődésében, és ugyanakkor enyhítenek a tudatelőttes és tudatlan feszültségeken.”¹² – folytatja Bettelheim.

S ha ma, a fogyasztói társadalom erkölcsi relativizmusával valamit mégis szembe akarnánk szegezni, karnyújtásnyira ott kínálóznak a sokszázados tapasztalatot tükröző, generációk sokaságán csiszolódott klasszikus tündérmesék. Ezek egy olyan egyetemes európainak nevezhető világképet, erkölcsi világrendet hordoznak, amelynek érvényessége semmit sem változott, annak ellenére, hogy más módon (szóbeliség helyett írásban, nyomtatott könyvben), más (nem falusi, hanem döntően modern városi) körülmények között élő gyermekeket és felnőtteket kell megszólítani.

Még egy gondolat ehhez Bettelheimtől: „Elsősorban arra a kérdésre kellett választ keresnem, hogy az élet tapasztalatai fejlesztik ki a gyermekben a képességet, hogy megtalálja az élet értelmét, és általában több értelemet lásson az életben. [...] A kicsiny gyermekhez ezt a tudást az irodalom közvetíti legjobban.”¹³

Mindössze arra kellene ügyelnünk, hogy ezek az irodalmi alkotások, a klasszikus tündérmesék jókor, megfelelő időben jussanak el gyermekeinkhez. Akkor, amikor befogadásukra alkalmas lelki-szellemi állapotban vannak. És nem kell értelmezni a mesét, nem kell tanulságokat megfogalmazni. Ellenkezőleg! Csak engedni kell, hogy a szöveg hasson, működjön. Ahogy Bettelheim mondja: „A mese nem azért gyönyörködtet és nem azért varázsolja el az embert, mert pszichológiai [vagy erkölcsi: BJ] igazságokat fogalmaz meg (bár hatásához ez is hozzájárul), hanem azért, mert irodalmi értékei vannak, műalkotás. Pszichológiai hatását is csak azért tudja kifejteni, mert elsősorban műalkotás.”¹⁴

12 Uo., 11.

13 Uo., 10.

14 Uo., 17.

A SZEMÉLYISÉG SZÜLETÉSE

A gyermeki gondolkodás

„Ahogy elménk működésének alapja az agyunk, ugyanúgy agyunk működésének alapja végső soron nem más, mint törzsfajlásunk története. A törzsfajlás során a tanulási stratégiák és a kulturális képességek éppúgy ki vannak téve a kiválasztódási folyamatnak, mint a reflexek és az ösztönök. Az emberhez vezető evolúciós folyamatban így vált a tanulásra való hajlam az egyik legalapvetőbb ösztönné, és így lett az emberi kultúra maga az emberi természet”¹⁵ – olvashatjuk a már említett *Bölcsék a bölcsőben* című könyvben.

Ez a döntően új megközelítés annyira lefoglalja Alison Gopnik és kutatótársai figyelmét, hogy tulajdonképpen saját megállapításukat sem gondolják következetesen végig. Abban ugyanis implicit módon már benne van az is, hogy a gyermeki gondolkodás, a felnőtt agy kifejlődése előtti időszakban az emberi gondolkodás történeti útját járja végig, azaz a mágikus gondolkodás korszakától, a mitikus gondolkodás korszakán át jut el – a korábban már fordulópontként jelzett – 5–7 éves korig, amikor dominánssá válik a modern, felnőtt, azaz a fogalmi gondolkodás.

A mágikus és mitikus gondolkodás jellemzőiről, illetve ezek megjelenéséről a gyermeki gondolkodásban egy korábbi írásomban¹⁶ részletesebben beszéltem már, ezért most annak a gondolatmenetnek csak bizonyos következtetéseit idézem.

Képi-szimbolikus gondolkodás

A gyermeki gondolkodás nagyjából 3–4 éves kortól a mitikus gondolkodás jellemzőit mutatja. Ez egy képi-szimbolikus gondolkodás, amely főként a jobb féltékére jellemző. A gyermek továbbra is egocentrikusan éli meg a világot, azaz minden saját személyisége köré rendeződik, minden az ő kényelmét szolgálja (vagy nem szolgálja). A világ minden mozzanata élő (ahogyan az már a mágikus gondolkodás korszakára is jellemző volt), de ekkor már a gyermeki személyiség határai szilárdabbak, világosan elkülönül egymástól az *én* és a *nem-én*. Minden átlényegül, antropomorfizálódik. A gyermek úgy érzi, képes érteni az állatok, a növények, a kövek szavát, beszél hozzájuk, dicséri vagy éppen bünteti őket ugyanúgy, ahogy saját magával kapcsolatban megtapasztalja.

Hároméves kora körül lép be a gyermek fejlődésének abba a nagyjából három-négy évig tartó korszakába, amikor szinte kis felnőttként, mégis egyszerre mintha két világban élne: az egyikben hétköznapi tapasztalatait rögzíti, a másikat mágikus-mitikus történetekkel tölti meg. E korszak legfőbb jellemzője, hogy a két sík között szigorú határ van. Míg az egyiket a mitikus képszerűség uralja, ahol a szimbolikus

---

15 Gopnik, Kuhl és Meltzoff, *i. m.*, 22.

16 Bárdos József (2015): A gyermeki megismerés és az irodalom. In: Bárdos József: *Piroska és a vegetáriánus farkas*. Pont, Budapest. 17-37.

történetek, képek alkotják gondolkodása alapját, addig a másikban a nyelv mind teljesebb meghódításával már a fogalmi gondolkodás a meghatározó.

Így a mitikus és a logikus-fogalmi gondolkodás ebben a három-négy évben (kettőtől hat-hét éves korig) folyamatos mozgásban, de lényegében egymás mellett létezik. Közülük a meghatározó azonban mindvégig a mitikus-érzelmi gondolkodás marad. A gyermek, ahogy nő, egyre inkább hajlandó elfogadni a felnőttek logikus magyarázatait, ezek azonban kívül maradnak a világán.

Mindaz, ami logikus, elsődleges nyelvi szinten megfogalmazott tudnivaló, ismeret, életszabály, az megtanítható, visszakérdezhető, de ebben a korban egyáltalán nem válik a személyiség részévé. A személyiséget a mitikus mintakövetés, az érzelmi hatások, a művészet (kvázi-mitikus) átélése formálja.

Kilépés az időtlenségből

Ennek a kettősségnek a működését, egyúttal a folyamatos idő képzetének kiépülését is nagyszerűen segítik a tündérmesék. A tündérmese befogadója időlegesen átlép a hétköznapi világból egy másik, szimbólumok, történetek által uralt világba. Talán az indító és záró formulák, amelyek lényegüket tekintve minden nyelven hasonlóak, éppen ezt az átlépést hangsúlyozzák – például „*egyszer volt, hol nem volt; máig is élnek, ha meg nem haltak*”; vagy éppen „*holnap legyenek a ti vendégeitek*” –, ezzel kiteljesítve az idő három dimenzióját, hiszen a mese hőse körül a múltból a jelenbe sűrűsödnek az események, majd egy pillanatra a hős jövője is megmutatkozik. „... *a mese-bevezetés és mese-befejezés implicit célja valóban az idődimenziók kialakítása.*”¹⁷ – írja Heller Ágnes is.

Ilyen értelemben a tündérmesék mintegy például szolgálnak arra, hogy a múlt emlékfoszlányai és a jelen történései egyetlen ember történeteként összefügghetnek egymással. Emellett a tündérmesék szinte felhívják a befogadót, hogy azonosuljon a hőssel: „*a mese cselekményét, bármilyen szokatlan és valóságos is, úgy ismerjük meg, mint valami hétköznapi eseményt, amely bármelyikünkkel megeshet, ha, mondjuk, sétálni megyünk az erdőbe. A mese a legelképesztőbb találkozásokat is fesztelen, hétköznapi stílusban adja elő*” – írja Bettelheim. Majd nem sokkal később hozzát teszi: „*Ha még nem vagyunk eléggé biztosak magunkban, csak akkor vállalkozhatunk nehéz lelki tusára, ha biztosnak ígérkezik a győzelem – bármilyenek legyenek is a valóságos esélyek. A mese olyan anyagot szolgáltat a képzeteknek, amely szimbolikus formában jelzi a gyermeknek, mit is jelent az önmegvalósításért folytatott harc, és garantálja a győzelmet is.*”¹⁸

A tündérmesék így jelentős mértékben hozzájárulnak ahhoz is, hogy a kisgyermekben kialakuljon a múlt és a jelen szembeállítása. Mindaddig azonban nem beszélhetünk igazán emlékezésről és személyes múlttról a gyermekkel kapcsolatban, amíg a saját maga számára nem alakul ki személyisége, azaz nem tudja megválaszolni önmagának is azt a kérdést: „hát te ki vagy?”.

17 Heller Ágnes (2015): *Az önéletrajzi emlékezés filozófiája*. Múlt és Jövő, Budapest. 66.

18 Bettelheim, i. m., 40-42.

Alison Gopnik azt állítja, hogy a választ a gyermek akkor tudja megadni, amikor kialakul benne az önéletrajzi emlékezés képessége. Ez szerinte nagyjából hatéves korban következik be. „*Vajon mi okozza ezt a nagy változást? Majdnem biztos, hogy benne nagy szerepet játszik a nyelv. Az önéletrajzi emlékezet és az önuralom együtt fejlődik a nyelvi készséggel, amely lehetővé teszi, hogy másoknak és önmagunknak beszámoljunk a múltban történekről, és jelezzük jövőbeli szándékainkat.*”¹⁹ – írja.

Vegyük észre, hogy ennek előzménye a korábban említett kettős világú korszak. Véget ér a nagy lelepleződések ideje, amikor (szülői szándék szerint vagy épp annak ellenére) az óvodában, vagy saját tapasztalatból, vagy a kortárs közösség valamelyik tagjától értesül a gyermek arról, hogy az ajándékokat a szülők szerzik be, ők veszik meg a karácsonyfát, hogy a gyermeket mégse a gölya hozza, stb. Ezek a hétköznapi tudással megszerzett ismeretek azonban még egy darabig (néha még két-három évig is) képesek voltak együtt élni a mitikus tudással (hittel, élvezettel), amely azt mondja, hogy itt felfoghatatlan, titokzatos (isteni) cselekedetekről van szó. Ez az az életkor, amikor a gyermek gondolkodása végképp átbillen, egyértelműen a fogalmiság irányába.

A személyiség kialakulása kétfelől történik. Kívülről (ez az, amit Heller Ágnes objektív identitásnak nevez), és belülről (a filozófusnő kifejezésével élve ez a szubjektív identitás).²⁰ A kettő sohasem esik teljesen egybe, sőt, mindig van feszültség közöttük, de bizonyos mértékig erősíthetik egymást. Az objektív identitás nagyobb kategóriákba sorolja be az egyént. Az objektív identitás elfogadása a feltétele annak, hogy be tudjunk illeszkedni a társadalomba, mondja a már többször idézett Heller Ágnes. Ha ez valamilyen okból nem lehetséges, akkor vagy kivonulunk, vagy kitzasztanak a közösségből.

Igazán egyedi személyiséggé a belső identitás tesz, azok az emlékek, amelyek elmondják, ki voltam, hogyan lettem azzá, aki vagyok. Azonban itt sem hanyagolható el a kívülről jövő támogatás: a szülők meséi gyermekük születéséről, első éveiről, amelyek egy idő után saját emlékként funkcionálnak, beépülnek a szubjektív emlékezés folyamába. Ezt manapság megsokszorozhatják a fényképek, videofelvételek. Akit a képeken látunk, nem hasonlít ránk (felnőttkori személyiségünkre), de általában tartozik hozzá egy családi történet is, amelyet előbb-utóbb szintén beépítünk saját emlékeink közé, s a kép egy idő múlva mintegy saját emlékünkké illusztrációjává válik.

Személyiség és erkölcs

Hogy személyiségünk végül is milyenné lesz, az jelentős mértékben függ attól az erkölcsi beállítódástól, amely mintegy alapként funkcionál egész életünkben. Mert valóban jó és rossz tudása nélkül születünk, megismételve ezzel Ádám és Éva paradicsomi állapotát. De mint a nyelv esetében, már tudjuk, a helyzet ennél bonyolultabb. „*Az új kutatások megmutatták, hogy igen fiatal kortól, tulajdonképpen*

19 Gopnik, Alison (2009): *A babák filozófiája*. Nexus, Budapest. 151.

20 Heller, i. m., 85-102.

*már beléjük [a csecsemőkbe: B]] vannak táplálva az erkölcs bizonyos alapjai. [...] A gyerekekben az empátia szó szerint attól kezdve működik, hogy megszülettek. Azonosulni tudnak más emberekkel, felismerik, hogy azok érzései közösek a sajátjaikkal, sőt azokat alkalmasint át is veszik.*²¹ – írja Alison Gopnik. Ez az alap azonban folyamatosan alakul/alakítható a gyermek megszerzett tapasztalatai által. Egyáltalán nem mindegy azonban, hogy az erkölcsi törvények hogyan jutnak el a gyermekhez, mennyire válnak azok személyisége meghatározó tényezőivé.

Kezdetről fogva jelen van a felnőttek által elvárt, helyesnek mondott magatartás, ami nyilvánvalóan orientálja a gyermeket. Az óvodában, iskolában majd bőségesen találkozunk ezek szövegben (fogalmilag) megformált alakjával („csak a rossz kisfiúk verekszenek” stb.), és az osztályfőnöki órák, valamint a „hit- és erkölcsstanok” erőfeszítéseit még nem is említettem. Elliot Aronson kifejezését használva, itt nyilvánvalóan társas befolyással állunk szemben, amelynek célja, hogy az adott gyermek elfogadja a közösség által helyesnek tartott erkölcsi szabályokat. Idézem: „A társas befolyásolás: élet vagy halál. Láttuk, hogy más emberek befolyása, akár szándékos, akár nem, jelentős hatást gyakorolhat az egyén viselkedésére. Ha nem tisztázzuk, miképpen megy végbe ez a folyamat, az ilyen hatások az egész társadalomra nézve súlyos, nemkívánatos következményekkel járhatnak.”²² Azt már én teszem hozzá, hogy legalább ilyen végzetes, ha a hatás elmarad.

Aronson a társas befolyásolásnak három lehetséges módját és eredményét mutatja be. Az első a behódolás, a második az azonosulás, a harmadik, és egyben legerősebb, az internalizáció.

A mi intézményes nevelésünk célja és eredménye általában a behódolás elérése. A gyerekek ismeretként elfogadják, ha kérjük, vissza is mondják, de nem válik természetükké az adott magatartás.

A kívánatos persze az internalizáció volna. Ez azt jelenti, hogy az adott magatartás vagy gondolkodás beépült a személyiség alapjaiba, és immár akár öntudatlanul is, belülről határozza meg a személy döntéseit, tetteit.²³ Mondani is felesleges, hogy mind az egyén, mind a társadalom számára ez utóbbi elérése az optimális. Ehhez mindenképp számos meggyőző tapasztalatra van szükség.

A TAPASZTALATOK FORRÁSA

Más kárán tanul az okos – tartja a közmondás. De ennél sokkal többről van szó: arról, hogy a gyermek, ahogy nő, növekedik, bele tud-e illeszkedni az őt nevelő közösségbe, vagy folyamatosan összeütközésbe kerül környezetével, ami mindkét fél számára számos veszélyt rejt. Nem lehet véletlen, hogy a tündérmesék sok száz év

21 Gopnik, *i. m.*, 196-197.

22 Aronson, Elliot (1995): *A társas lény*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest. 67.

23 Aronson, *i. m.*, 68-77.

óta öröklődnek nemzedékről nemzedékre. Egyik titkuk bizonyosan az, hogy ez a mesekincs – ahogy korábban már utaltam rá –, valamiképpen egy összeurópai erkölcsi gondolkodás, erkölcsi világkép hordozója. Hogy ezek az általános erkölcsi elvek, szabályok milyen ősiek és milyen erősek, azt például az is mutatja, hogy a kétezer éves keresztény mitológia alig is jelenik meg a mesék felszínén (ami csak azért lehetséges, mert az emberi együttélésnek, együttműködésnek ezek az alapelvei, szabályai általánosabbak egy vallási rendszernél).

A művészet nagy csodája, hogy teljes, friss, valódi élményt ad, azaz a befogadó saját tapasztalatként éli/élheti meg az eseményeket, a problémákat, küzdelmeket, győzelmeket és vereségeket. S mindezt úgy, hogy sem ő, sem környezetének tagjai sem testi, sem lelki épség szempontjából nem sérülnek meg.

Erre azonban csak a művészet képes. Éppen ezért különösen károsak azok a gyermekeknek szánt mindenféle fércművek, amelyek egyfelől megtévesztik a szülőket, pedagógusokat (magukat meseként, művészi alkotásként definiálva), másfelől elveszik a helyet és az időt attól, hogy a gyerekek a valódi művészettel találkozzanak. Igaz ez a másod-harmadrendű megzenésített versektől, az édeskésen hamis, primitív képi ábrázoláson-illusztráción át a tehetségtelen rímfaragók jól-rosszul „megrímelt” tanulságos történeteig, versikéig.

Ezek azért is károsak, mert akár egész életre szólóan elrontják a gyermek és a művészet kapcsolatát. Elveszik kedvét a képtől, a könyvtől, a zenétől. Ha figyelembe vesszük, hogy mind a valódi szövegértés, mind a képi látás, mind a ritmus felismerése tanult képesség, könnyen megértjük az ímént mondottakat.

Természetesen nem az olvasóvá nevelésről, a művészetkedvelésről, mint valamiféle öncélú dolgokról van szó. A művészet a világ megismerésének, megértésének a tudománnyal egyenrangú, bizonyos tekintetben még annál is fontosabb eszköze. Mert miközben a tudományos ismeret természeténél fogva szükségképpen mindig részleges, töredékes, időben állandóan avuló, addig a művészet mindig a teljes emberről és világról, kettejük viszonyáról képes mondani valamit. Olyat, ami a világ és az emberi lényeg változó változatlanságának megfelelően örök és mégis mindig megújuló képes maradni.

A művészi élmény adta tapasztalatok az átélés intenzitásának mértékében érzelmeket keltenek, és ezek az érzelmek határozzák meg, hogy a befogadó a mese mely hőseivel/hőseivel azonosul, mely hős/hősök útját éli meg tapasztalatként. Ez természetesen koronként és életkoronként más és más lehet. Ez megint csak a művészet titkai közé tartozik, hogy mindig azt érezzük a legfontosabbnak, ami személyiségünk adott állapotában a legközelebből érint bennünket.

Ezeknek az érzéseknek a működéséről a következőket írja Heller Ágnes: *„Minden értékválasztás az értékorientációs kategóriák vezetésével történik, így az érzések értékelése is. [...] Milyen orientációs kategóriákkal szoktuk az érzéseket értékelni? Mindenekelőtt a jó–rossz primer értékorientációs kategóriapárral. Továbbá olyan*

szekunder értékorientációs kategóriákkal, mint a kellemes–kellemetlen, Jó–Gonosz, szép–rút, hasznos–káros, helyes–helytelen, igaz–téves (hamis).²⁴

A tündérmesék lényegéhez tartozik, hogy legfőképpen ezeknek a primer és szekunder értékorientációs kategóriáknak megfelelően rendeződnek el a bennük megjelenő alakok, cselekvések. Ezzel mintegy ezeknek a kategóriáknak a személyiség alapjaiba, az érzelmi emlékezetbe való beépülését hozzák létre.

Ráadásul, ami legalább ilyen fontos, hogy mindezt a tündérmese nem a logikus, hanem a képi gondolkodás eszközeivel teszi, így üzenete szinkronban van a gyermeki gondolkodással, tehát a gyermek számára könnyen befogadható, átélhető, rögzíthető.

Fölöslegesnek tűnhet felsorolni mindazokat az erkölcsi tulajdonságokat, amelyeket hordoznak, példáznak a tündérmesék. Mégis érdemes kiemelni a legalapvetőbbeket. Ezek a tündérmesei tapasztalatok ugyanis azért is hatásosak, mert igen gyakran párosával, saját ellentétükkel együtt fordulnak elő, azaz szinte mindig értékorientációs kategóriákkal találkozunk (éppen úgy, ahogy Heller Ágnes írja).

ERKÖLCSI TULAJDONSÁGOK A TÜNDÉRMESÉKBEN

Empátia – empátia hiánya

A király nyulai című mesében a nagyobb testvér (az álhős) azért bukik el, mert nem képes megérteni a kiséger éhségét:

– *Hallod-e, te legény, adj egy falatot abból a pogácsából, éppen hét napja, hogy egy befaló falást sem ettem.*

– *Nem bánom én – mondja a legény –, ha hetvenhét napja nem ettél is, bár nekem legyen elég.*

*Csak elcincoga nagy szomorúan az egérke.*²⁵

Hasonlóan bukik el a gazdag legény egy másik mesében is:

„... jóformán elé sem szedte az elemózsiáját, ott termett a róka, s kérte könyörögve:

– *Hallod-e, te gazdag legény, adj egy falást Isten nevében, egy hete, hogy nem ettem.*

– *Ha nem ettél, az a te bajod! – mordult rá nagy mostohán a legény. – Nem*

rókának sütötte édesanyám a pogácsát.

*Ez nem volt elég, még jól oldalba is rúgta a szegény rókát, s az nagy szégyenkezve elkullogott.*²⁶

Így persze ez a legény sem lesz képes megoldani a nehéz feladatot: nem csoda, akiben nincs kellő empátia, az még nem érett ember. Régi mese, de nem olyan eset ez, aminek ne lenne közvetlen üzenete a mának is. Arról nem is szólva, hogy átérzhető belőle, milyen szegény, ha kérni kell, és csúnyán elutasítanak.

24 Heller Ágnes (2009): *Az érzelmek elmélete*. József Műhely, Budapest. 155.

25 A király nyulai. In: Benedek Elek: *Magyar mese és mondavilág*. Könyvmíves, Budapest. é. n., 66.

26 A szegény meg a gazdag legény. In: *Uo.*, 677.

Segítőkézség – segítőkészség hiánya

Nincs nagy különbség az előző és a mostani erkölcsi tulajdonság között. Itt is párban kapjuk a példát:

„Útnak eredt a rest lány. Találkozott ő is a kemencével. Addigra a kemence megint olyan ütött-kopott, kormos kemence lett, mint amilyen volt, minek előtte a dolgos lány megtisztogatta, megsikálta.

– Hová mégy, leányom? – kérdezte a kemence.

– Megyek szolgáló útra – válaszolt a lány.

– Gyere, leányom – hívta a kemence –, takaríts ki, sikálgass meg. Jótetted helyébe pedig jót várj.

– Én bizony nem piszkítom be vacsavacsa kezecskémet, csecsebecse lábacskámat a te kormoddal. Tőlem felfordulhatsz, megfulladhatsz. Megyek a magam dolga után.”²⁷

Ez a mese azért is izgalmas, mert a *Holle* anyónak egy teljesebb változata. Ráadásul itt nem annyira az édeslányság – mostohaság (mint külső), hanem inkább a restség – dolgosság (mint belső) tulajdonság állítódik szembe egymással.

Bátorság – gyávaság

Se szeri, se száma a meséknek, ahol a hősnek a bátorság próbáját kell kiállnia, s az álhősök itt, már az első próbánál feladják. Mint itt is:

„Az út a fától egy barlang szájához vitt. Ott megállott a három királyfi tanácskozni, ki menjen be oda legelőbb. A két királyfi azt mondta, hogy legjobb lesz, ha Gyöngyharmat János megy be, mert hisz ő a legvitézebb.”²⁸

Ugyanígy nem jutnak tovább (az alsó világba) a *Fehérlófia*²⁹ című mese álhősei sem.

Az öregek tisztelete

A nemzedékek együttélése kényszer, de ha jól működik, lehetőség is. A mesék sokaságában láthatni, hogy az öregek olyan tudással, tapasztalattal rendelkeznek, ami nélkül lehetetlen volna a hős győzelme. A tőlük származó információ maga is legtöbbször varázseszközként működik. Mint látható, ezek a tulajdonságok egymásba érnek, egységes erkölcsi világgépet alkotva:

„Amint megy-mendegél, beér egy nagy rengeteg erdőbe, meglát egy öreg embert, amint cipekedik egy csomó rőzsével, de sehogy se tudja felvenni. Odamegy hozzá Jankó. »Adja ide öreg apám, majd hazaviszem én.« Haza is vitte az öreg ember kunyhójáig, [...]»

– Min szomorkodol, Jankó fiam?

27 Egyik rest volt, másik dolgos. In: Kolozsvári Grandpierre Emil (2000): *A csodafurulya*. J LX, Budapest. 214-215.

28 Gyöngyharmat János. In: Illyés Gyula (1979): *Hetvenhét magyar népmese*. Móra, Budapest. 495.

29 Fehérlófia. In: Arany László (é. n.): *Magyar népmese-gyűjtemény*. Franklin, Budapest. é. n., 131.

– Jaj, édes öregapám, hogyne szomorkodnám én, mikor olyan szép királykisasszonyt láttam, hogyha el nem vehetem feleségül, meghalok bánatomban, pedig annyit remélni se merek.

Itt elbeszélte Jankó, hogy mit látott.

– Jankó fiam – mondja rá az öreg ember – tudom én, hogy miféle kisasszonyokat mondasz te, de ha az Isten segít, mégis megkerítjük a legkisebbet valahogy.”³⁰

Őszinteség

A következő mesében is egy öreg és egy fiatal találkozik, de itt az őszinteség fontosságáról is példát kapunk:

„Akkor szépen leszállottak a lóról, bementek a házba. Egy öregasszony ült az asztal mellett, éppen vacsorázott. De olyan öreg volt az az asszony, hogy az orra a földet verte. Köszönnek:

– Adjon Isten, jó estét, öreganyám!

– Adj’Isten – fogadja az öregasszony. – Hát ti hogy tudtatok idejönni, hiszen aki még erre járt, mind szerteszaggatta az én sárkánykutyám?

Többsincs királyfi nem mert szólni. Az öregasszony kiszaladt az ajtón, elkezdte kiáltani a kutyáját. Azt mondja Habakuk:

– Felséges királyfi, jobb lesz, ha megmondjuk az igazságot, mert különben ez a vén boszorkány végére jár az életünknek.

A királyfi meg is fogadta Habakuk tanácsát, s utána szaladt a vénasszonynak.

– Ne hívja hiába a kutyáját, öreganyám, mert mi türés-tagadás. Ám bizony levágtam mind a kilenc fejét.

– No – mond az öregasszony –, köszönd az istenednek, hogy megmondtd az igazat, mert különben szörnyű halálnak halálával haltatok volna meg mind a ketten.”³¹

A másság elfogadása

Annyira természetes a mesemondó (és a mesehős) számára a másság, hogy talán fel sem figyelünk rá:

[János] „csak félig nyitotta ki a szemét, s úgy nézte, hogy vajon miféle emberek vetődhettek ide. Nézi, nézi, s hát három törpe, mind a három tetőtől talpig nagy bundában. Volt szakálluk is, mégpedig hétsinges, csupa jégből.”³²

Épp olyan természetességgel állnak szóba egymással a mesehős és a törpék, mintha nem is létezne közöttük különbség.

30 Jankó és a három elátkozott királykisasszony. In: *Uo.*, 105-106.

31 Többsincs királyfi. In: *Benedek, i. m.*, 594.

32 Jégország királya. In: *Uo.*, 142.

EGY KÖVETKEZTETÉS

Empátia, segítőkészség, bátorság, hűség, őszinteség, becsületesség, az öregek tisztelete, a másság elfogadása: ha csak ezeket sikerülne beépíteni minden gyermek személyiségébe, sokkal boldogabb világ jönne el.

Eddig a személyiség alapjainak kialakulásával kapcsolatban elsősorban az érzelmi emlékezet fontosságára igyekeztem felhívni a figyelmet. Arra, hogy tudatos döntéseinket a korábbi, hasonló élményekhez kötődő érzelmeink döntően befolyásolják.

A modern pszichológiai kutatások rávilágítottak azonban arra is, hogy személyiségünk alaprétegének, a tudattalannak is egész további életünkben megmarad döntő befolyása személyiségünkre, magatartásunkra, döntéseinkre. Ennek bizonyítására most csak néhány gondolatot idézek Timothy D. Wilson könyvéből: *„Fő tételeim szerint az emberi személyiség két helyen székel: az adaptív tudattalanban és az én tudatos felépítményében. [...]”*³³ *„Ha az embereknek két »énje« van – egy tudattalan és egy tudatos, amelyek csak laza kapcsolatban állnak egymással, – felmerül a kérdés, hogy honnan erednek ezek a rendszerek? Vannak arra utaló bizonyítékok, hogy az adaptív tudattalan némely hajlamai, például a temperamentum, genetikai alappal rendelkeznek. [...] a tudattalan indítékok a kisgyermekkorban gyökereznek, míg a tudatos, önmagunknak tulajdonított motivációk explicitebb, a szülőktől származó tanításokból nőnek ki.”* *„Az adatok alapján a korai, nyelvelsajátítást megelőző gyermeknevelési gyakorlat összefüggésbe hozható az implicit motivációkkal, de az explicit indítékokkal nem.”*³⁴

Mindez témánkra vonatkoztatva azt jelenti: immár tudományos ténynek tekinthető, hogy a tündérmesék által képviselt és közvetített, a művészi megismerés útján három- és hétéves kor között a személyiség alapjaiba, a tudattalanba beépülő erkölcsi rend szinte megváltoztathatatlanul meghatározza egész életünk emberi-erkölcsi arculatát, (elő)ítéleteit, döntéseit, magatartását. Ennek a rendnek a beépítésére semmi más nincs olyan alkalmas, mint éppen a klasszikus tündérmesék.

Ísmét Wilsont idézem: *„... tudatos verbális énünk gyakran nem tudja, miért tesszük, amit teszünk, ezért olyan magyarázatokat talál ki, amelyek leginkább értelmesnek látszanak.”*³⁵

Hétéves kor után, az iskolában már késő ennek a titkos, tudatunk elől elrejtőző, Wilson által „adaptív tudattalan”-nak nevezett személyiségrésznek az alakítására.

Mindezt feltétlenül figyelembe kellene vennünk a korai intézményes nevelés tartalmi és szervezeti fejlesztése során. De persze ez már egy egészen más írás témája lehetne.

---

33 Timothy D. Wilson (2010): *Ismeretlen önmagunk*. Háttér, Budapest. 129.

34 *Uo.*, 155-157.

35 *Uo.*, 170.